

може да учини никакво добро, него само место и спречава да се не шири истинско и дубоко уверење, што ниче из разума и личног искуства.

Пре него што ћемо оставити питање о слободи изјављивања мњења, ваља да се обазремо још и на оно мишљење, које каже да треба допустити да се слободно изјављују мњења али да се то чини умерено, и без да се прекораче границе учтивог разговора.

Могло би се говорити о томе, да је немогуће повући ове границе, јер узмемо ли за мерило увреду оних на чије се мњење напада, то ће нас искуство уверити, да се они нађу увређени чим је напад снажан и од успеха, и да им се чини да је свако прешао границе, чиме је жешће и живље напао и у теснац утерао. Али овај начин мишљења, који је важан за практичан живот, губи се чим га дубље начелно испитамо. Нема сумње да се начин, којим се тврди неко мњење иако је оно истинито не да правдати, и да се може с правом строго укорити. Али при овом начину вређања веома је тешко доказати коме да је учинио увреду, ван ако он то сам призна. Највише се греша при томе кад се подмећу које какве софизме, кад се гуше факта и докази, кад се погрешно наводе околности ког случаја, или кад се напослетку изврше противничко мњење. Али све то чине непрестано и у најгорем степену и све добронамерно људи, који ни у другим приликама не важе да су незналице и неспособни, и то тако, да је ретко могуће рећи савесно и са довољним разлогом да су погрешно представљајући ствар, морално погрешили. А још мање би ваљало да сам закон узима ту слободу мешати се у такве преступе учињене говором. Можда би мање осудили ове, тако зване не умерене изразе као: ружење, исмевање, увреду и тд, кад би се то ускратило и једној и другој странци; али овако се не да да они не употребљавају само против владајућег мњења. Ако и код год употребљава против оног мњења, које не влада не само да ће му се кроз прсте гледати, већ ће га још по свој прилици похвалити што се тако поштено труди и што се праведно озлоједио. – И баш отуда потиче највеће зло, што се оно употребљава против оних који су без одбране; и не поштена корист, до које може доћи неко мњење тим средством припада искључиво уобичајеном мњењима. Најгора увреда која се овим начином може, у жестини препирке, нанети присталицама супротног мњења јесте, жигосати као рђаве и неморалне људе. Највише су изложени оваквим клеветама, присталице не омиљеног мњења, и пошто их обично мало има, то се ван њих слабо ко стара да ли им се чини криво. А нападачима на неко владајуће мњење, забрањује се да се не служе овим оружјем; служе ли се њиме онда нису безбедни за своју личност а ако су и то, оно ће њиме само омаловажити своју рођену ствар. У опште мњења која су супротна владајућем мњењу, биће саслушана, ако се најблаже изразе и ако се клоне сваке ненужне увреде, уступе ли од тога и за длаку, изгубиће тако своје земљиште; присталице пак владајућег мњења тако ужасно набеђују своје противнике да се људи чисто боје, исповедати супротно мњење и слушати оне који га бране. С тога би дакле било у интересу и истине и правде, да се на обе стране ограничи, употребљавање вређајућег говора; јер кад би било прилике да се бира, оно би већа мука била стати на пут, да се не напада на расколнштво него на религију. – Очигледно је да се ни закон ни власт нема ни у једно ни у друго мешати, а мњење нека суди увек по околности нарочитог случаја.

Ваља дакле осудити свакога, био он на ма којој страни, који не брани своју ствар искрено, већ је брани са злоћом, тврдоглавством и нестрпљивошћу. Не ваља дакле пришивати ове грешке противницима, с тога што су нам противници, него треба одати част и поштење